

Gränös historia kortversion del 1

De senaste 20 åren har jag köpt och läst mycket skärgårdslitteratur. Skrivit ned sammanfattningar som rör Gränö och närområdet. Fått några andra Gränöbor att skriva ner sin fastighets historia. Men att sammanställa allt blir aldrig riktigt av. Så nu ikväll har jag gjort en kortversion som jag har delat upp i 3 delar. Nästa del kommer lite närmare jul. Långversionen är idag på 200 sidor och en smula ostrukturerad.

Gränö delar sin historia med många andra öar i Stockholms skärgård. Småbruk, fiske och mångsysslare är de gemensamma nämnarna.

Men det finns ju alltid en individuell och en personlig historia som jag nu tänkte ge er en lite skärva av så här i decembermörkret.

En ö full av minnen; dramatiska händelser, roliga händelser, lek och allvar, hårt arbete och skön avkoppling.

Och framför allt trevligt umgänge med andra öbor. Individuella hänsyn i all ära men utan flock och sammanhang blir livet ofta kort och innehållslöst.

Det finns två öar i Stockholm skärgård om heter Gränö. Vårt Gränö ligger norr om Smådalarö och öster om Tyresö i Stockholms södra skärgård.

Vårt Gränö har under lång tid, från medeltid till 1802 tillhört Tyresö genom arrende, därefter Smådalarö gård under Haninge (Österhaninge)

En av Tyresös första ägare var riddaren Erik Karlsson Örnfot, som 1369 sålde godset till sin kusin Sten Bengtsson Bielke. Det övertogs sen av Eregisle Nilsson den äldre av Hammersta, känd 1359 och död 1406. Godset som ärvdes av hans dotter Katarina Eregislesdotter gick sedan i arv inom släkterna Lillie, Ryning, Bielke och Oxenstierna

På 1600 talets mitt byggs så Tyresö Slott av Gabriel Oxenstierna. Runt 1635 är slottet färdigt. Tyresö makt över södra skärgården var omfattande.

Tyresö slott ärvdes år 1793 av Landshövdingen Robert Wilhelm De Geer, som sedan säljer Tyresö slott år 1800, men undantar "skärgårdsdelen". Där ingick, Smådalarö, Västertorp, Älgö, Gåsö, Gränö, Kymmendö, Fjärdlång, Fåglarö, Mörtö samt ett antal skärgårdskrogar. Denna jättelika skärgårdsegendom sålde sedan De Geer till Brita Bonde på Trolleholm i Skåne för 15 000 riksdaler i riksgäldssedlar. Grevinnan Bonde hade inte något eget intresse för egendomen annat som investering, och i spekulationssyfte, är inte troligt.

Då en hugad spekulant då 2 år senare anmäler sitt intresse för hela egendomen är inte Brita Bonde sen att slå till. Hon kunde då göra en vinst på 3000 riksdaler på den affären.

Den 27 augusti 1802 skrevs köpekontrakt med cofferdikapten **Carl Petter Blom**, född i Mefjärd i Ornö socken, som blev ny patron på Smådalarö och ägare till en mängd skärgårdsöar och skärgårdskrogar.

Fiskarbostaden på Gränö var då ett småbruk under arrende sedan minst 1600 talet. Att arrendatorn på Gränö levererade material till Dalarö kyrkas klockstapeln vet vi enligt nedan.

"Från gamla räkenskaper kan utläsas att **Per** i Gränö, **Hans** i Vinåkk (Vinåker) och **Lars** Kolbotten skall ha fört fram 23 stockar, tre bjälkar, 2 förband, 4 karmar och en spira. Byggmästaren och hans två hantlangare erhöll en fast lön om 66 daler för sitt arbete. Den sammanlagda byggkostnaden uppgick

till 122 daler." / text Carl-Axel Cedergren. **Klockstapeln restes 1676.** Dagens klockstapel är från 1745 och brukar kallas för basfiolfodralet

På Gränö har det således bott folk i minst 400 år, men ur evolutionär synvinkel är det ett piss i Mississippi. Om ett barn skulle födas på 1600 talet men växa upp i vårt samhälle skulle det inte märkas någon större skillnad. Som sociala varelser har vi inte utvecklats alls! Vi har samma drivkrafter och bryr oss om samma trivialiteter då som nu som makt, pengar, relationer och kärleksaffärer. Det är lite deprimerade att det inte är så mycket som har hänt.

1600-tals människan lämnade dock sällan sin födelseort och det fanns inte någon större interaktion mellan olika samhällsskikt. Världen var väldigt hieratiskt och statisk. Men personligen tror jag att det bott folk på Gränö långt tidigare än 1600 talets mitt och framför allt har jägare och fiskare som har haft sina säsonsboenden här. En bra naturhamn, skyddat läge, tillgång till sötvatten och blygsam men viktig odlingsbar mark samt gott fiske.

Ett silvermynt från 1552 hittades på 50-talet på Gränö...Det myntet kan ju givetvis komma till Gränö långt senare än årtalet för myntets präglning.

På kartan i arealmätningen av år 1710 visas en byggnad ungefär mitt på ön. Den vackra lada som Ewa Anander och Peter Karlsson och Erik Anander byggt på tomt 1:32 på 90-talets slut är troligtvis uppförd på resterna av grunden till den byggnaden. Troligtvis var den medeltida byggnaden en lada då området under lång tid benämnts "ladviken". Man ska också hålla i minnet att i mitten av 1700-talet gick vattennivån ca 1½ meter högre än idag.

Möjligen kan ovan "Per i Gränö" vara Per Olofson ha bott på Gränö år 1710, eller också är det en son till honom. Till tingen 1720 upprättades förteckningar över förluster på grund av ryssarnas härjningar 1719 och däri angavs att Gränö drabbades. Man blev av med " 1 st. rustnings gill häst, 11 får, 29 getter och 4 svin". Dessutom angavs att 3 st. stora spisar med järnspjäll blev alldeles nedrivna och järndetaljerna borttagna. Per Olofson på Gränö miste dessutom 2 tunnor ärtor. Totalförlusten för Gränö anges till 10 200 daler, en ansevärd summa, för 100 daler kunde man köpa en ko. I de dokument som citeras i Janne Jaremark pärm nämns inget om att hus bränts på Gränö. På sid 102 i boken En Skärgårdsbondes dagbok står följande " Från Elgholmen flyttades ett hus om tre rum till Gränö vars boningshus inte hade kunnat bebos under lång tid till **följd av förfall**. Vi kan läsa oss till att det tvenne boningsrum från Borgvik (Smådalarö) flyttades till Gränö då de där blivit överflödiga och stuvorna på Gränö vore alldeles ruttna" Någon tidsangivelse för dessa flyttar finns inte. Det handlar sålunda inte om nedbrända hus, utan hus i dåligt skick som behövdes ersättas.

1802 köper alltså Carl Petter Blom Tyresö Slotts skärgårdsegendomar. Han är f.d. kapten i Handelsflottan och ville gå iland.

Han etablerar sig på Smådalarögård och driver ett för tiden stort lantbruk.

Arrendet av småbruket Gränö hamnar nu under Smådalarö och Blom.

Under de följande 100 åren kommer folk från Gränö att hjälpa till med dagligt och säsonsarbete på Smådalarögård. På alla öar i närområdet bedrevs verksamhet av typen betesholmar.

Blom avlider 1818. Därefter tar systersonen Anders Berg över jordbruket. Det är han som lämnar en dagbok efter sig så att man kan följa arbetet på gård. Anders Berg avlider 1935

Dagboken löper mellan 1815 till 1834 och har nu bearbetats samt fyllts på med information och givits ut i bokform 2019 av Tommy Hedenström och Anders Bengtsson. Den boken ger en intressant inblick

i det strävsamma livet hos en skärgårdsbonde och livet i skärgården på 1800 talet samt familjen Bergs betydelse för Gränö.

Gården blir kvar i familjen Berg ägo fram till 1900 talets början.

I början på 1900 talet blir det allt svårare att få lönsamhet i skogs och jordbruket. Denna utveckling leder till en omfattande avstyckningsvåg till fromma för nästa utvecklingsfas.

Nästa invasion i skärgården står nämligen sommargästerna för. Dalarö, Furusund, Norrtälje, Waxholm, Sandhamn och Nynäshamn erövrar i den angivna ordningen. I och med Dalarö kronologiskt är först så har det gått båtar förbi Gränö under en mycket lång tid. Farleden har varit och är fortfarande en Kungsled för båtar i bägge riktningarna.

Hemmanet ½ mantal frälse Grenö 1:11 delades år 1880 i två delar om vardera ¼ mantal (1:2 och 1:3). Hemmansdelen Grenö 1:3 styckning i hemmanslotterna 1:4 – 1:82 fastställdes den 5/2 1909. I Stockholms länslantmäterikontors arkiv finns "Handlingar rörande ägostyckningen å frälsehemmet ¼ mantal Grenö no 1 i Dalarö socken, Sotholms härad upprättad år 1908 av C.A Sjöberg, förste lantmätare och kommissionslantmätare G.M. Svalbe. Sedan dess har flera avstyckningar förekommit men det förekommer också sammanslagningar av fastigheter för att slippa skatt och avgifter.

Sommargästernas/nybyggarnas startskott på Gränö börjar i och med ägostyckningen 1906–1909 då familjen Berg säljer av öarna.

Men familjen Berg/Ryding finns än idag kvar på Gränö.

Nybyggarna kommer alla från olika bakgrunder men förenas i ett och samma mål, att bygga ett hus på Gränö och omgivande öar, d.v.s. att börja med något nytt, att komma bort från den smutsiga och stökiga staden, att leva ett fritt liv. De här öarna inger förhoppning tror jag att de tänkte. Rörligheten är född och visionen om en värld full av möjligheter.

Det är folk från Stockholm som köper det mesta av marken i "Gränö by", en del för att göra en bra affär tjäna pengar, och i en del fall för att bygga sig en sommarvilla i skärgården. Det är givetvis inte vem som helst som köper utan det är framför allt småföretagarfamiljer som har tjänat pengar på affärer eller politisk karriär. Det var pälshandlare, mjölkhandlare, uppfinnare o.s.v.

För att få ytterligare lite historisk bakgrund hämtar jag ett avsnitt ur historien om Sverige av Herman Lindqvist: "Sverige hade omkring 1909 drygt 5 miljoner invånare, medan 1 miljon hade emigrerat till USA. Stockholm hade 380 000 invånare. Samhällsklasserna levde helt åtskilda, som om man var olika folk på olika utvecklingsstadier i samma land. Detta framgår inte minst av den statistiska medellivslängden. En präst blev i medeltal 67 år, en skolman 57, en jurist 54, medans en stenhuggare sällan blev äldre än 41 år och en svensk fabriksarbetare sällan blev äldre än 32 år" Så det är kanske inte så konstigt att det är oroligt i Sverige med en sådan orättvis fördelning. Så slutsatsen är att allt var inte bättre förr och att samhället som sådant har att tjäna på en rättvis fördelning. Men åter till Gränö.

Det är i mångt och mycket familjen Söderberg som deltar i alla dessa byggen och de går från småbrukare till mångsysslare.

Med ägostyckningen kommer också den första tomtkartan.

Blåkopier av den första tomtkartan av Gränö finns i vårt vänthus vid Waxholmsbryggan. Där står bland annat att Gränö ligger i Sotholms härad.

Häradet har fått sitt namn efter den vikingahövding Sote som utkämpade ett slag utanför Landfjärden i Södertörn år 1007 mot Olof den helige. Sotes tillhåll kallades för Sotskär. Detta är en förklaring, det kan finnas fler.

Lantmätaren G.M. Svalbe. Denne lantmätare hette Gustaf Magnus Svalbe och var född 1838 i Uppsala. Han blev kommissionslantmätare 1885 och kvarstod i sin tjänst till 1908. Så ägostyckningen av Gränö måste ha varit bland den sista förrättning han genomförde.

Jag har nämnt familjen Söderberg som delaktig i uppförandet av sommarvillorna som byggdes på 10 talet och framåt. Denna utveckling är positiv för alla parter.

Oscar Söderberg och hans hustru Emma-Kristina, född Stålbom, kom från Tegelbruket på Brevik till Gränö **1893**. Med sönerna Ture, som då var 8 år, samt Gustav och John. De bosatte sig i gamla fiskarstugan och övertar arrendet från den tidigare arrendatorn som hette Westerberg.

1914 började S/S Södertörn gå reguljära turer förbi Gränö. Då skickades fisken med i tunnor in till staden med Waxholms båten. **Men redan 1 juli 1893 invigdes Saltsjöbanan av konung Oscar**. Tågen gick ända till Dalaröbryggan där båttrafiken tog vid. Men redan 1854 anordnades reguljär trafik till Dalarö från Skeppsbron. Flaggskeppet Dalaröström ägt av Ångbåtsbolaget Nya Dalarö börjar trafikera Dalarö 1877.

Från 1909 och fram till slutet av 20 talet byggs flera sommarhus på södra delen av Gränö. Den första villan som byggs är villa Berglunda på Gränö 1:207. Det är Thure, Gustav och John Söderberg som deltar i olika byggprojekt.

1933 köper mina **farföräldrar Gideon och Hildur** 3 tomter på norra Gränö. Det är fastigheterna 1:168 (**Clas**), 1:13(**Bob och Maud**) samt 1:11 (**idag Fam. Landgren**). Dessa tre tomter förblir i mina farföräldrars ägo ända fram till 1951 då farfar avlider och bouppteckning upprättas. I december 1951 ärver mina föräldrar Gränö 1:13. Gränö, 1:11 ärver min faster Harriet Källkvist men de säljer under 60-tal till någon som vi kallade "Skrothandlaren". Fastigheten 1:168 säljs av dödsboet men köps under 70 talet tillbaks av Clas.

Pappas familj hade erhållit ett stort intresse för skärgården genom köp av en begagnad Petterssonbåt 1924. Med den åkte familjen skärgården runt (enda ner till Valdemarsvik) utan sjökort och endast med hjälp av en generalstabskarta (visar inga grund). Vid den vik på norra Gränö där jag och Ava bor, la man ofta till för natten, eftersom den viken erbjöd en skyddad hamn.

I nästa avsnitt lite mer om det som byggs på Gränö från 1909 och framåt.

Bob Lindstam måndagen den 7 december 2020

Källor:

En Skärgårdsbondes Dagbok

Skärgårdsstiftelsen årsbok 1998 "Dalaröleden

Den svenska historien av Herman Lindqvist

Gränöpärmen från 2007 av Janne Jaremark

Gränö från 1991 av Karin Berglund

Dalarö hembygdsförening